

Livet etter terroren

Peder Kjøs
psykolog

Vi må prøve å komme tettere på de ensomme og sinte, de som til slutt bestemmer seg for å handle slik at vi andre må høre dem, enten vi vil eller ikke.

LYTTENDE: – Norge har en slags assimilerende toleranse. Her blir alt hørt, alt er lov å si, men man kan ikke regne med å få dominere, særlig ikke fra en posisjon utenfor eller «over» samtalen, skriver Peder Kjøs.

Foto fra Vigelandsparken i Oslo: YAY Micro

KOMMENTAR: 22. JULI

En lenge tiltrengt diskusjon om rettspsykiatriens praksis og mandat er godt i gang. Politiet har spisset sin instruks for «Skyting pågår». Traumepsykologien har vunnet anerkjennelse og gjort erfaringer som det kan trekkes lærdom av gjennom mange år framover. Viktigst, og ikke overraskende for noen: Det har ikke brutt ut noen borgerkrig, eller noen forfølgelse av høyre-radikale i Norge. Ingen har blitt radikalisert, verken mot høyre eller venstre. For oss som slapp å bli merket for livet av skader fra Regjeringskvartalet eller Utøya, vi som ikke fikk våre nærmeste skadet eller drept, er det mest slående hvor lite Norge som land, som kulturelt fellesskap, har endret seg i løpet av året som nå har gått siden 22. juli 2011. Hvordan har livet så raskt kunnet gå videre?

De som motsier majoriteten med litt tyngre virkemidler enn å kle seg rart, får gjerne Fritt Ord-prisen, eller i det minste portrettintervjuer i media

Godstolperspektivet

Som en av de heldige som ikke ble rammet, kan jeg unne meg et kulturperspektiv. Et slikt overblikk fra godstolen kan bli verdensfernt og uforpliktende, og dermed krenkende for rammede, pårørende og etterlatte. Det er nok å nevne den danske journalisten Klaus Wivel og professor Nina Witoszek, som syntes det var et uttrykk for en pasifistisk kultur og overdreven tillit til staten når ungdommene på Utøya flyktet i stedet for å ta opp kampen mot gjerningsmannen. En enkel øvelse i innlevelse burde ha stoppet slike refleksjoner.

Godstolperspektivet kan også bli selvgodt. Denne slagsiden er det vanskeligere å unngå, for jeg er, for en sjelden gangs skyld, stolt av å være norsk. Gjennomføringen av rettssaken er et paradeeksempel på hvordan et gjennomsivilisert samfunn kan håndtere et massivt traume og bevare det beste ved sin egenart gjennom en krise, samtidig som vi prøver å lære og å endre oss. Året etter 22. juli har vist oss verdien av en kultur som samtidig er robust og fleksibel, og som derfor har en utrolig evne til å absorbere sjokk.

En av de viktige forutsetningene for å ta imot et slag som det vi fikk i fjor sommer, er et åpent, respekterende og anerkjennende samtalefellesskap. Der alt kan snakkes om, kan alt tåles. Der man anerkjenner hverandre som bærere av andre, potensielt legitime, meninger heller enn som fiender man ikke kan forstå og derfor heller ikke trenger å høre på, kan alle forskjeller rommes. I Norge har vi en nesten grenseløst tolerant offentlighet. Altfor tolerant, vil noen si. Så tolerant at alle gnisninger fjases bort, som når ungdomsopprør reduseres til mote, og pønk, hip hop og black metal får Spellemannspriser. De som motsier majoriteten med litt tyngre virkemidler enn å kle seg rart, får gjerne Fritt Ord-prisen, eller i det minste portrettintervjuer i media. Vi hører på dem, de får si stort sett hva de vil, enten de heter Nina Karin Monsen eller Hanne Nabintu Herland. Vi hører, men vi endrer ikke nødvendigvis samfunnet i tråd med deres slagord.

Treg tolerance

Herbert Marcuse (1965) kalte denne håndteringen av avvikende meninger «repressiv toleranse». Majoriteten omfavner minoritetens protest og holder den på den måten under kontroll, uten å endre seg. Frustrasjonen over denne formen for toleranse kan noen ganger gi seg utslag i kraftige forsøk på å unndra seg omfavnelsen og insistere på å få gjennomslag. Slike harde, uforsonlige markeringer og konfrontasjoner er vi lite vant til i norsk offentlig samtale. Politisk vold har vært praktisk talt ukjent helt siden Arne Myrdals tid, rundt 1991, og drapet på Benjamin Hermansen for 10 år siden. Slik vold har i hovedsak vært møtt med myk motstand, og med forsøk på forståelse. Sinne og hat har liten plass, enten følelsene rettes mot sak eller person.

Selv aggresjon rettet mot en annens aggresjon blir gjenstand for forståelse og toleranse. Rop og skrik rundt politibilen ved ankomst til Tinghuset ved en anledning, og en sko som bommet, forstås som høyst forståelige, men beklagelige uttrykk for en annen politisk kultur enn nettopp den myke, tolerante norske. Utenlandsk presse har notert seg at ingen demonstrerer for dødsstraff utenfor Tinghuset. Vi vet alle hva som ville ha skjedd hvis noen hadde gjort det: Vi ville ha forstått dem og sagt at det må være plass til alle slags følelser.

Jeg ser at det jeg skriver kan oppfattes som ironisk eller kritisk, men det er på ingen måte meningen. 22. juli har ingenting ved seg som inviterer til lettvintheter. Jeg mener dypt og inderlig at dommer Arntzens faste hånd og milde irettesettelser er et uttrykk for en grad av sivilisasjon som jeg ikke kan komme på noe sidestykke til noe sted i verden. Som samfunn har Norge møtt et terroranslag med den samme omfavnende, tolerante tregheten som vi møter alt fremmed.

De vil ikke diskutere, de vil dosere uimotsagt. De finner seg ikke i at deres egen stemme høres på linje med alle andres, de vil bli lyttet spesielt til. Denne innstillingen er essensen i all elitism

Seige samtaler

Vår samtidig fleksible og solide kultur endres ikke i brå kast, men gjennom lange prosesser der alt overveies og alle høres. Når noen sier revolusjon, kvantesprang og paradigmeskifte, vil den jevne nordmann si «vent nå litt». Massens treghet betyr ikke bare at vi er vanskelige å begeistre, men også at vi ikke så lett endrer kurs når vi først er i bevegelse. Tregheten stikker dypt, som en kjøll.

På sitt verste kan tregheten gjøre det tungt å lære av erfaring, som når erfaringene med nazismen hjalp lite mot hjemlig rasisme. Vi skal huske at tatere ble sterilisert med ulik grad av tvang helt til utpå 1970-tallet. Men tregheten har også ved seg en erkjennelse av at dype strukturer bare endres svært sakte, og da gjennom lange, seige samtaler, ikke ved styring ovenfra eller «gjennomslag» nedenfra. Et tolerant samfunn som det norske kan ikke radikaliseres, og det endrer seg ikke som resultat av et sjokk. «Tiden for dialog er over», skrev Breivik, og viser dermed fram sin avgrunnsdype mangel på forståelse for hvordan den norske toleransen fungerer.

Assimilerende tolerance

I motsetning til Marcuses repressive toleranse vil jeg si at vi i Norge har en slags assimilierende toleranse. Her blir alt hørt, alt er lov å si, men man kan ikke regne med å få dominere, særlig ikke fra en posisjon utenfor eller «over» samtalen. Vår toleranse er ikke repressiv. Det er rikelig plass og anledning til å ytre seg og delta i den store samtalen. De eneste reglene man må godta, er at diskusjonen skal drives av argumenter, ikke udiskutable påstander, og at hver av oss har én eneste stemme. Ingen kan gjøre krav på noen privilegert posisjon. Det er disse reglene folk som Breivik, Fjordman og en del andre ikke kan godta. De vil ikke diskutere, de vil dosere uimotsagt. De finner seg ikke i at deres egen stemme høres på linje med alle andres, de vil bli lyttet spesielt til. Denne innstillingen er essensen i all elitisme.

Breivik skjønner ikke det samfunnet han er en del av. Hans politiske analyse er så dårlig nettopp fordi den mangler en forståelse av assimilierende toleranse. I likhet med den øvrige ekstreme høyresiden skjønner han ikke at problemene med å nå fram skyldes at de fleste er uenige i påstandene deres, ikke at de er «for farlige» og derfor «undertrykkes». I Norge godtok vi en hel dags høyreekstremt freakshow i retten. Dagen var knapt til å holde ut, men gjorde det tydelig for alle at det er ekstremistenes fattige argumentasjon, ikke undertrykkelse, verken repressiv toleranse eller sensur, som gjør meningene deres irrelevante. Eventuelle forsøk på å «islamiser» Norge møtes naturligvis med den samme tregheten, men det skjønner ikke de som tror at kultur i siviliserte stater utvikler seg gjennom dramatiske vendepunkter.

Kom til kort

Om vi har lært noe av 22. juli, er det at demokratiet vårt har en enorm bærekraft, men også at vi ikke har lyktes med å inkludere alle de misfornøyde, de sinte og de som på ulike måter mislykkes og faller utenfor den store samtalen. Her ligger utfordringen for oss framover. Vi må prøve å komme tettere på de ensomme og sinte, de som til slutt bestemmer seg for å handle slik at vi andre må høre dem, enten vi vil eller ikke. Vi verken kan eller vil oppfylle et narsissistisk behov for total beundring, eller totalitære, elitistiske fantasier om renhet, men vi kan føre de offentlige samtalene på en slik måte at enda færre føler behov for å ytre seg gjennom manifeste, bomber og drap.

Der konklusjonen av 11. september ble mer overvåkning, mer kontroll, mer væpnet intervensjon, kan konklusjonen av 22. juli godt bli den som ble trukket allerede etter få dager: mer demokrati, mer åpenhet. Men her skal vi ikke la selvgodheten gå oss til hodet og heve oss over krigsvillige amerikanere. Al Qaida er etter alt å dømme en langt mer formidabel fiende enn Knights Templar. Likevel – det er spennende å tenke seg muligheten av en åpen, inkluderende og fleksibel kultur som spenner over hele verden. Antakelig er det bedre å forsøke hardt å forstå, også det nærmest ubegripelige, enn å si som Bush sa etter 11. september, at den frie verden var blitt angrepet av Ondskapens akse – et utsagn som godt kan oversettes som at tiden for dialog er over.

Referanser

Referanser:

Marcuse, H. (1965). Repressive tolerance. I R. P. Wolf, B. Moore & H. Marcuse (Red.), *A critique of pure tolerance*. Boston, MA: Beacon Press.